

AZƏRBAYCANDA ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ ELMİNİN INFORMASIYA TƏMİNATINDA TƏZKİRƏLƏRİN ROLU

Sima İsmayılova
Bibliografiyaşünaslıq
kafedrasının dosenti
simabdu@mail.ru

***Xülasə:** Məqalədə sosial kommunikasiya vasitəsi olan bibliografik informasiyanın ilkin rüşeymi olan təzkirələr, onların yaranma tarixi, mahiyyəti, ədəbiyyatşünaslıq elminin bibliografik informasiya təminatındakı rolu faktiki materiallara əsaslanaraq şərh edilmişdir.*

***Açar sözlər:** Təzkirə, ədəbiyyatşünaslıq elmi, informasiya təminatı, təzkirəçilik fəaliyyəti.*

Sənəd informasiya istifadəçiləri sistemində sosial kommunikasiya vasitələrindən biri olan bibliografiya Azərbaycanda qədim tarixə malikdir. O. çox uzun bir inkişaf yolu keçərək indiki müşahidə etdiyiniz səviyyəyə gəlib çatmışdır. Bibliografik informasiyanın ilk rüşeymləri də antik dövrə təsadüf edilərsə də bir fəaliyyət sahəsi kimi əsl inkişafı kitab çapının ixtirasından və yayılmasından sonra mümkün olmuşdur.

Bibliografik informasiyanın tarixən ilkin formaları müxtəlif olmuşdur. Bu yazı formalarından biri də təzkirələrdir. Təzkirələrdə məşhur elm və mədəniyyət adamları haqqında bibliografik məlumatlar verilir.

Məşhur elm və mədəniyyət adamları haqqında məlumat verən belə yazılar Şərqi ölkələrində və Azərbaycanda da geniş yayılmışdır. Bu dövrdə Azərbaycanda meydana çıxıb formalaşan təzkirələr mədəni irsimizin öyrənilməsində böyük əhəmiyyət kəsb etmiş, xüsusilə ədəbiyyat tarixinin qaynaqlarından biri kimi mühüm rol oynamışdır. Təzkirə ərəbcə "xatırlama", "anma", "yada salma" mənasını verən zikr sözündən törəmişdir. "Təzkirə" kəlməsinin bir çox lüğəti mənası vardır. Hələ orta əsrlərdə hər hansı bir hadisəni məktuba bənzər yazılara təzkirə deyilirdi və olduqca çox geniş istifadə dairəsi vardır.

"Təzkirə" sözü daha çox tarixi və ədəbi termin kimi işlədilir. İslamın qəbulundan XX əsrə qədərki mədəni həyatımızda din, tarix, ədəbiyyat, musiqi və başqa sahələrin tanınmış şəxslərinin həyatlarından bəhs edən bio-bibliografik əsərlər təzkirə adlandırıldı. (3)

Təzkirələr orta əsrlərdən etibarən İslam Şərqiində geniş yayılmış, tarixçi və ədəbiyyatçılar tərəfindən yazılan və uzun müddət əlyazması şəkilində yayılan biobibliografik mənbələrdir. Başlanğıcda tarixi əsərlər daxilində yer alan janr zaman keçdikcə müstəqil bir ədəbi növ kimi inkişaf etmişdir.

Təzkirələr əsasən ön sözlə başlayır. Burada təzkirəçi Allaha həmd, peyğəmbərə dua etdikdən sonra, sözün əhəmiyyətinə diqqət yetirir, şairlik haqqında fikirlərini, şairliyin uca mərtəbə olduğunu isbat etməyə çalışır. Bəzən təz-

kirəçilər ön sözdə əsərlərini hansı mənbələrdən istifadə edərək yazdıqlarını və oraya daxil etdikləri şairləri necə seçdiklərini də qeyd edirdilər. Təzkirəçiləri, onlara qədər yazılmış təzkirələri də ön sözdə xatırlayırlar. Ön sözdən sonra təzkirənin əsas hissəsi yəni bio-bibliografik məlumatları əhatə edən hissələr gəlir. Burada şairin adı, ləqəbi, təxəllüsü, doğulduğu, yetişdiyi, vəfat etdiyi yer, təhsili, görünüşü, əsərləri, həcmi, janrı və başqa məlumatlar verilir.

Təzkirələrin sonunda isə əsərin yekun bölməsi olan "xatimə" verilir. Xatimədə təzkirəçi əsərini yazarkən qarşılaşdığı çətinliklərdən bəhs edir və əsərinin uğur qazanması üçün dualar edir.

Azərbaycanın görkəmli ədəbiyyatşünasları H.Araslı, F.Qasımsadə, K.Talıbzadə və başqaları xalqımızın ədəbi-bədii fikrinin inkişafında, ədəbiyyat tarixinin tədqiq edilməsində təzkirələrin rolunu xüsusi qiymətləndirilmişdir.

Akademik H.Araslı təzkirələrin Füzuli irisinin araşdırılmasındakı əhəmiyyətindən bəhs edərək yazır: "Biz şairin nüfuz dairəsini təzkirələr əsasında müəyyən edə bilərik ki, tərcümeyi-halına aid müxtəlif məsələlərin həllində də təzkirələrdən istifadə edirik". (2)

Təzkirələr bibliografik informasiya mənbəyi kimi, tanınmış Azərbaycan bibliografiyaşünasları prof. Z.Əliyev, dos.Ə.Xələfov və dos R.Kazımov tərəfindən də tədqiq edilib öyrənilmiş və xarakterizə edilmişdir.

Azərbaycan bibliografiyaşünaslıq elmi məktəbinin yaradıcısı prof.Z.Əliyev orta əsr təzkirələrini tədqiq edərək onları belə xarakterizə edir "....Təzkirələrdə ayrı-ayrı yazıçılar haqqında qısa məlumat verilir. Lakin təzkirələrdə ayrı-ayrı yazıçıların bəzi əsərləri də göstərilir ki, bu da onların əhəmiyyətini daha da artırır. Ümumiyyətlə, təzkirə və salnamələr sırf bibliografik göstərici deyillər. Lakin onlar respublikamızın ədəbiyyatı haqqında əhəmiyyətli məlumat verən bibliografik mənbələrdir." (5)

Sonralar Əşrəf Xələfov təzkirələr haqqında öz mülahizələrini bir qədər dəqiqləşdirərək onların "Azərbaycan ədəbiyyatı bibliografiyasının qaynaqları" adlandırılmışdır. Onun 1998-ci ildə təzkirələrin tarixi və təhlilinə həsr olunmuş olduqca qiymətli elmi məqalələrində Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında və bibliografiyaşünaslığında ilk dəfə olaraq XVII-XIX əsrlərdə meydana gəlmiş təzkirələrin müfəssəl elmi təhlili verilmiş, dövrdən dövrə təzkirənin tərkibində baş vermiş müxtəlif metodlar xarakterizə edilmiş, təzkirələrin Azərbaycanda ədəbi fikrin inkişafındakı rolu işıqlandırılmışdır. (6)

Azərbaycanda bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq bibliografiyası tarixinə dair ilk namizədlik dissertasiyasının müəllifi olan dos. Rasim Kazımov təzkirələr haqqında da özünün dissertasiya işində yazmışdır: "Azərbaycan ədəbiyyatı bibliografiyasının ilk təzahürlərinin XV-XX əsrlərdə yaranmış təzkirələrdə görə bilərik. Əlbəttə, təzkirələr şəkildə təzahür edən Azərbaycan ədəbiyyatı bibliografiyası ibtidai və rüşeym halındadır. Bunlara müvafiq əsrlərdə Qərbi avropa və Rusiyada yaranmış bibliografiyalarla eyniləşdirmək olmaz. Təzkirələr Azərbaycan ədəbiyyatı nümayəndələri və əsərləri haqqında əksər hallarda mənbələrə

istinad etmədən, onlar haqqında məlumat verən nümunədir. İlk Azərbaycan bibliografyası adını təzkirələrə yalnız şərti olaraq vermək mümkündür. (7)

Məşhur elm və sənəd adamlarının həyatı və yaradıcılığı ilə əlaqədar ilkin bibliografik mənbə hesab olunan təzkirələr çox qədimdən yaranmış və uzun tarixi inkişaf yolu keçmişdir. Artıq orta əsrlərdə ərəb, fars, türk dillərində yazan alim və sənətkarlar yetişmişdir. Belə sənət adamlarını təzkirəçi adlandırmışlar. Onlar müasir peşəkar bibliografların ilk sələfləri hesab olunurlar. Azərbaycan təzkirəçilərindən Sam Mirzəni, İbrahim Mirzəni, Əhdi Bağdadını, Sadıq bəy Sadiqini, Seyid Əzim Şirvanini, Mirmöhsün Nəvvabi, Müctəhidzadəni, Məhəmmədəli Tərbiyəti və başqalarını göstərmək olar.

Orta əsrlərdə yaşayıb yaratmış məşhur elm və mədəniyyət adamları haqqında əsasən dörd təzkirəçi məlumat vermişdir. Belə ki, orta əsr sənətkarlarının əsərləri Şah Qasım Ənvər, Sam Mirzə, İbrahim Mirzə, Sadıq bəy Sadiqi tərəfindən araşdırılmış və tədqiq edilmişdir.

XVI əsr təzkirəçilərdən biri də Sadıq bəy Sadiqidir. Sadıq bəy Sadiqi "Məcmül-Xəvvas" adlı təzkirə yazmışdır. "Məcmül-Xəvvas" təzkirəsi Azərbaycanın elmi və ədəbi fikrinin tarixində özünə görə diqqətə layiq yer tutur. Sadiqindən bəhs edən mənbələrdən, şairin əsərlərindən və xüsusilə təzkirəsindən məlum olur ki, bu əsər müəllifin uzunmüddətli səyahəti zamanı əsaslı müşahidələrinin və topladığı zəngin məlumatın məhsuludur. O, səyahət etdiyi ölkələrdə dövrünün məşhur şair, ədib və müxtəlif sənət adamları ilə görüşmüş, müsahibələr aparmış, "Məcmül-Xəvvas"ı da məhz bu məlumatlar əsasında yazmışdır.

Sadiqinin şah əsəri sayılan "Məcalisün-nəfais" təzkirəsinin yazılma tarixini alimlər hicri 1007-08-ci illərə aid edirlər. "Məcalisün-nəfais" təzkirəsi müqəddimə, 8 fəsil və xatimədən ibarətdir. Əsərin müqəddiməsi olduqca maraqlıdır. Belə ki, həmin müqəddimə ilə Sadiqi şer sahəsindəki sənətkarlığını daha canlı əks etdirmişdir. Sadiqi "Məcalisün-nəfais" in yeddinci fəsilini böyük şair Məhəmməd Füzuli ilə başlamışdır. Təzkirənin bu hissəsinə daxil edilən şairlər haqqında yazılanlar məzmunundan da görünür ki, müəllif türk, fars və ərəb dillərini kamil bilən şairləri istedadlı şəxs hesab edir. Füzulinin müasiri Sadiqi onun hər üç dildə yüksək səviyyəli əsərlər yaratdığı qənaətinə gəlir, elə buna görə də "Məcmül-xəvvas" in yeddinci fəsilini Füzuli ilə başlayırdı. Bununla da o, Füzulidən ərəb, fars və türk dilində şer demək qabiliyyətini təqdirəlayiq bilmiş, onu başqa şairlərlə müqayisə edərək "heç kəşiyə bu istedad sənətinin nəsib olmadığı" nı qətiyyətlə söyləmişdir.

Sadiqi böyük Füzulinin yaradıcılığı ilə dərindən maraqlanmış, "Məcmül-Xəvvas" da onun əsərlərini oxuduğuna işarə etmişdir. Sadiqinin Füzuli əsərləri haqqındakı fikirlərini də böyük elmi əhəmiyyəti vardır. Sadiqi "Məcmül-Xəvvas" təzkirəsində Füzulidən başqa bir çox Azərbaycanlı şairlərdən də danışıb, onlardan şer nümunələri vermişdir. (16)

"Məcmül-Xəvvas" təzkirəsi XVI-XVII əsr ədəbiyyatından bəhs edən dəyərli ədəbi həyat elmi ədəbi fəaliyyəti və ümumiyyətlə, yardıncılığı ilə əlaqədar olan mühüm məlumatlarla zəngindir. Bu əsəri ilə Sadiqi orta əsr təzkirəçi-

liyini dövrünün mədəni ədəbi həyatı ilə bağlamağa cəhd etmişdir. "Məcmül-Xəvvas" təzkirəsi ilə müəllif zəmanəsinin görkəmli ədəbiyyatşünaslarından biri kimi çıxış edir.

"Məcmül-Xəvvas" bu günə qədər öz yüksək elmi dəyərini saxlamaqdadır. Məhəmməd Əli Tərbiyətin "Danışmandani-Azərbaycan", İsmayılı Hikmətin "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi" və başqa əsərlər yazılarkən "Məcmül-Xəvvas" dan bir mənbə kimi istifadə edilmişdir. İsmayılı Hikmət "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi" və akademik Həmid Araslı "XVII-XVIII" əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi adlı əsərləri üzərində işlərkən "Məcmül-Xəvvas" dan istifadə etmişlər. Bu gün də yeni-yeni tədqiqatların hazırlanmasında Sadiqinin "Məcmül-Xəvvas" təzkirəsi böyük rol oynayır.

Orta əsrlərdə olduğu kimi təzkirə yazmaq XVII-XVIII əsrlərdə yaşamış təzkirəçiləri XIX-XX əsrlərdə təzkirə yazan Azərbaycan müəllifləri və orta əsr təzkirəçilərindən o qədər də irəli gedə bilməmiş, qədim təzkirəçilərə az-çox əlavələr etsələr də əsas yazıçıları əhatə edə bilməmişlər. H. Araslının yazdığına görə, S.Ə.Şirvani, H. Qaradağı, M.M.Nəvvab, Müctəhidzadə və M. Tərbiyət kimi təzkirəçilər Azərbaycan dilində yazan son dövr şairlərinə xüsusi diqqət versələr də XVII-XVIII əsr şairlərini tamamilə əhatə edə bilməmişlər.

S.Ə.Şirvani əsasən, Azərbaycan dilində yazan şairlərin əsərlərini əhatə etmək istəmişsə də, qəzəl şəklində yazan şairlərin əsərlərini toplayıb, qoşma və gəraylı yazan, şifahi xalq şeri təsirində olan sənətkarlardan bir kəlmə də olsun danışmamışdır. O, daha çox XIX əsrdə yaşamış Şirvan şairlərinə əhəmiyyət vermişdir.

XVII-XVIII əsr təzkirəçilərindən biri də Lütfəli bəy Azəridir. Azər "Atəşgədə" təzkirəsi İran, Orta Asiya, Azərbaycan və Hindistanda yaşayan 842 şairi əhatə edir. (11) Təzkirədə 100-ə yaxın Azərbaycan şairinin adı çəkilir və yalnız fars dilində olan şeirləri verilir. Təzkirənin adının Atəşgədə qoyulması qədim Azərbaycanın Atəşperestliyi ilə əlaqədardır. Azər, Atəşgədəni 2 fəslə bölür. I fəsilə qədim şairlər haqqında məlumat verilmişdi. Bu fəsilə İran, Turan və Hindistanda yaşayıb yaranan şairlərin tərcüməyi halından və əsərlərindən bibliografik məlumat verilir. Burada şairin özü haqqında da məlumat verilmişdir.

XIX əsr Azərbaycanın ictimai-siyasi və mədəni tarixində olduqca mühüm yer tutur. Bu yüzillikdə maarifçi şair və ədiblər yetişir, milli mətbuat, milli teatr yaranır. Yeni ədəbiyyat nümunələri yaranır, bu ədəbiyyatı əks etdirən yeni təzkirələr meydana gəlir. XIX əsrdə ədəbi diyarşünaslıq təzkirələri daha önəmli inkişaf edir. Seyid Əzim Şirvaninin, MİR Möhsüm Nəvvabın təzkirəsində bu xarakterik yaradıcılıq daha aydın şəkildə özünü göstərir.

Seyid Əzim Şirvani XIX əsrin ən çox yadda qalan təzkirəçilərindən biridir. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə və bibliografiya tarixinə aid ilk bibliografik qaynaqlar sırasında onun təzkirəsinin xüsusi yeri vardır. S.Ə.Şirvani 1882-ci ildə tərtib etdiyi "Təzkirə" müqəddimə və dörd fəsilədən ibarətdir. Təzkirə 280-ə yaxın şairin həyat və yaradıcılığını əhatə edir. Şirvani təzkirəsini yazar-

kən ona bəlli olan və əldə edilən təzkirələri təkcə nəzərdən keçirməmiş, onları öyrənmiş, yeri gəldikcə onlara istinad edərək istifadə etmişdir. Təzkirə vasitəsilə doğma xalqının zəngin ədəbi irsini mühafizə edib saxlamaqla bərabər əsas məqsədi gələcək nəsələ çatdırmaq olmuşdur. Təzkirənin müqəddiməsindən görünür ki, "Qurani Kərim" də şərə verilən qiymət, şairin dinə xidmət etməyinə və bir sıra görkəmli şairlərin ədəbi irsinə yaşadığı cəmiyyətdə göstərilən etinasızlıq, laqeydlik S.Ə.Şirvanini daha çox düşündürmüşdür. O, müasirlərini klassik şairlərin əsərlərini toplayıb saxlamağa, öyrənməyə, itib batmaq təhlükəsindən qurtarmağa, qorumağa çağırır.

Təzkirədə əsas yeni Şirvan və Azərbaycan şairləri tutur. Müəllif Şirvan şairlərindən bəhs edərkən ancaq Şamaxını nəzərdə tutmur, Şirvan vilayətinə daxil olan ərəzilərdə yaşayıb yaradan şairlər haqqında bibliografik məlumat verir. Şirvaninin təzkirəsinin ən səciyyəvi cəhəti odur ki, o, əksər hallarda öz fikirlərini daha yığcam şəkildə çatdırmaq üçün şeirdən istifadə etmişdir. Bu da onun başqa təzkirəçilərin üslubundan fərqləndirir. (17)

XIX əsrin ən məşhur təzkirəçisi Mir Möhsün Nəvvabdır. 1891-ci ildə fars dilində qələmə alınan "Təzkirəyi-Nəvvab" iki hissədən olub, məhəlli xarakter daşıyır və müəyyən mənada systemsiz tərtib olunmuşdur. Birinci hissədə təzkirə tərtib olunan zaman vəfat etmiş şairlər, ikinci hissədə isə həyatda olan şairlərindən bəhs etmişdir. "Təzkirəyi-Nəvvab" təzkirəsinin ən spesifik cəhəti odur ki, indiyədək təzkirələrin heç birində rast gəlmədiyiniz avtoqraf toplamaqdır. (17)

XIX əsr təzkirələrindən biri də Məhəmməd ağa Müctəhidzadədir. O, "Riyazül-əşiqin" adlı təzkirə tərtib etmişdir. Təzkirə Qarabağda yaşayan 78 şair haqqında məlumat vermişdir. (16) Təzkirə iki hissədən ibarətdir. Birinci hissədə təzkirə tərtiblənməkdə dünyasını dəyişmiş şairlər haqqında məlumat verilir. İkinci hissədə isə müəllifin müasiri həyatda olan ədiblər və onların əsərlərindən məlumatlar verilmişdir.

Təzkirə yazmaq XX əsrdə də davam etdirilmişdir və bunlardan M.Tərbiyətin "Danışmandani-Azərbaycan" təzkirəsini xüsusilə qeyd etmək olar. Bu təzkirə 1935-ci ildə tərtib olunmuşdur. Tərbiyətin uzun illər apardığı araşdırmaların nəticəsi olan bu təzkirədə Azərbaycanın tanınmış yazıçısı, filosof, təbib və başqalarının həyatı və əsərlərindən nümunələr verilmişdir. Bu tərcümeyi-hal xarakterli məlumat kitabı əvvəlkilərdən fərqlənir. Əvvəla, burada təkcə şairlərin deyil, yazıçı, alim, mütəfəkkir və incəsənət ustaları haqqında bibliografik məlumat verilir. İkinci, mühüm fərqli, bibliografik baxımdan əhəmiyyətli olan cəhəti odur ki, əsərdə bəzi görkəmli adamların əsərlərinin və onların haqqında yazılmış ədəbiyyatın bibliografik siyahılarına təsadüf edilir. Bu bibliografik siyahıların hamısı qısa şərhə, annotasiya ilə verilir və bununla da oxucularda həmin əsərlər haqqında ilkin təsəvvür yaradır.

M.Tərbiyət əsərinə "Kitabın yazılmasınadək Azərbaycan mətbuatı" adlı bir bölmə də əlavə etmişdir və bu da Cənubi Azərbaycan dövrü mətbuatı haqqında bibliografik məlumat üçün çox maraqlıdır. Burada 1870-ci ildən, 1933-cü ilə qədər çıxan 109 adda jurnal və qəzetin bibliografik təsviri verilir. Təz-

kirəyə belə bir bibliografik informasiyanın əlavə edilməsi onun Cənubi Azərbaycan dövrü mətbuatı üzrə retrospektiv bibliografik axtarışında təcridi əhəmiyyətini xeyli artırmışdır.

XX əsr təzkirəçilərindən biri də Firudin bəy Köçərlidir. Məhəmmədli Tərbiyətin, F.B.Köçərlinin Azərbaycan ədəbi bibliografiyası tarixində müstəsna yeri var. Hər iki yazıçı təzkirələrin inkişafına əhəmiyyətli təsir göstərmiş, onu yüksək inkişaf mərhələsinə qaldırmış, onu ədəbi elmi əsərin bir janrı, ensiklopedik məlumat kitabının bir tipi, təzkirələrin təzkirəsi səviyyəsinə qaldırılmasına əvəzsiz xidmət göstərmişlər.

Görkəmli bibliograf-təzkirəçi Firudin bəy Əhməd oğlu Köçərli "Azərbaycan ədəbiyyatı" adlı təzkirə yazmışdır. Məşhur Azərbaycan alimi, tənqidçi və pedaqoqu Firudin bəy Köçərlinin yazdığı bu samballı əsər Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı, tənqidi və estetik fikri tarixində yüksək yerlərdən birini tutur.

F.B.Köçərli çoxəsrlik Azərbaycan ədəbi irisni toplayıb, elmi prinsip və ardıcılıqla öyrənərək öz tədqiqatının nəticələrini "Azərbaycan ədəbiyyatı" əsərində xalqın istifadəsinə verməsi onun ən böyük xidmətlərindən sayılır. Bu təzkirəni yazmaqla Köçərli müasir Azərbaycan ədəbiyyat tarixçiyi elminin əsasını qoymuş və beləliklə, gələcək istifadəçilər üçün geniş bir yol açmışdı. "Azərbaycan ədəbiyyatı" təzkirəsi milli ədəbiyyatşünaslığımızın yeni istiqamətdə inkişafında böyük rol oynayan və özünün saysız hesabsız müsbət, müttərəqqi cəhətləri ilə bu gün də əhəmiyyətini itirməyən əsərlərdən biridir. (9)

Ədəbiyyat tarixində yaranmış və formalaşmış təzkirə janrı bibliografik mənbə kimi müasir dövrdə də davam etdirilməkdədir. Belə məlumat mənbələrinin yaradılmasında çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən olan Salman Mümtaz, tarixi romanlar müəllifi olan Əzizə Cəfərzadə, Cəfər Rəmzi, Bəylər Məmmədovun xidmətləri xüsusilə böyükdür. Həmin müəlliflər tərəfindən tərtib edilmiş təzkirələr əvvəlki təzkirələrlə müqayisədə ən mühüm fərqi onlarda bibliografik informasiyaların daha əhatəli olmasıdır.

1974-1991-ci illərdə təzkirələrin yenidən nəşr edilib oxucuların istifadəsinə verilməsi, yeni təzkirələrin yaranması və çap edilməsi bu janrın əhəmiyyətini daha da artırmış, indi də yaşarlılığını davam etdirmişdir. (4)

Görkəmli yazıçı Əzizə Cəfərzadə Azərbaycan bibliografik fəaliyyətinin məhsulu kimi "Azərbaycanın aşiq, şair qadınları" adlı təzkirəsini yazmışdır. Təzkirədə 40-a yaxın aşiq və qadın haqqında bibliografik məlumat və onların əsərlərindən nümunələr verilmişdir. Kitaba xalq şairi Nigar Rəfiyyəli "İşıqlı həyat həsrətində" adlı məqalə yazmışdır. Bu təzkirə Azərbaycan qadınlarının bir növ poetik salnaməsidir. Müəllif nəticədə təzkirəni hansı mənbələr əsasında yazıldığını qeyd edir. Təzkirədə aşiq və şair qadınlar anadan olduqları dövr və illərə görə verilmişdir. Təzkirəni yazmaqla yazışının əsas məqsədi qadın aşiq və şairlərin adının və əsərlərinin yazılı ədəbiyyata daxil olması idi.

Təzkirələrin müasir davamçılarından biri də ədəbiyyatşünas, şərqşünas alim Cəfər Rəmzidir. Cəfər Rəmzi "Deyilən söz yadigardır" adlı təzkirəni yazmışdır. Yazıçı təzkirədə tanınmış, görkəmli şair və yazıçıların adlarını çək-

miş, əsərlərindən nümunələr vermişdir. Təzkirə ədəbiyyat tarixinin və ədəbi prosesi öyrənmək baxımından olduqca əhəmiyyətlidir. Burada 87 şair haqqında bibliografik məlumat və onların müxtəlif poetik formalarda olan əsərləri daxildir. İlk dəfə onlar haqqında toplu halda məlumat təqdim edilmişdir. Təzkirə ədəbi diyarşünaslıq bibliografiyasının bibliografiyalaşdırılması metodikası əsasında tərtib edilmişdir. Təzkirə 1993-cü ildə yazılmışdır. Təzkirədə şairlər anadan olduqları illərə görə xronoloji ardıcılıqla düzülmüşdür. Müəllif topladığı məlumatlar əsasında şairlər haqqında bioqrafik məlumat vermişdir, vaxtilə çap olunmuş şeirlərin bir çoxunu üzə çıxarmışdır. Uzun illərin axtarışlarının nəticəsi kimi bu təzkirədə bir sıra qiymətli elmi məlumat vardır. Bu məlumatların müxtəlif əlyazmalardan, ayrı-ayrı şəxslərin arxiv sənədlərin istifadə yolu ilə toplanmışdır. Müəllif təzkirəçilərin bugünkü davamçısı kimi onun ən yaxşı nümunəsini yaratmışdır. Təzkirə əvvəlki dövrlərdə yazılan əsərlərin bir qismini üzə çıxarmış, oxucuları sənətkarlarla tanış etmiş, onların yaradıcılıqlarının araşdırılmasına təkan vermişdir.

Təzkirəçiliyin bugünkü varislərindən biri də ədəbiyyatşünas alim, xüsusilə X.B.Natavanın həyat və yaradıcılığını tədqiq edən Bəylər Məmmədovdur. Onun "Natavanın şair qohumları" adlı əsəri 1989-cu ildə nəşr olunmuşdur. Müəllif əlyazma təzkirələrdən xüsusilə, Mir Möhsün Nəvvab, Məmmədəğa Müctəhidzadə, Həsənlixan Qaradağının təzkirələrindən istifadə etməklə 13 şair haqqında bibliografik məlumat və əsərlərindən nümunələri, yaxud fars dilində yazılmış şeirlərin Azərbaycan dilində tərcüməsini oxuculara təqdim edir.

Təzkirənin müqəddiməsində müəllif yazır: "Umid edirik ki, ciddi axtarışların, ədəbi müşahidələrin məhsulu olan bu kitab vasitəsilə şairlər haqqında məlumatlar oxucular üçün maraqlı olacaq, gələcəkdə bu şairlərin həyat və yaradıcılığı əsaslı şəkildə öyrənilməsi işinə faydalı istiqamət ilk dəfə çap olunmuşdur."

Beləliklə, təzkirələr istər əlyazmasında, istərsə də kitab halında əvvəllər və indi də Azərbaycan ədəbiyyatının öyrənilməsində, tədris edilməsində, oxuculara bibliografik xidmət işində, ümumiyyətlə, Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı elminin bibliografik informasiya təminatında elmi və təcrübi əhəmiyyət kəsb etməklə, elmi araşdırmaların səmərəli təşkilinə geniş imkan açır.

Ədəbiyyat

1. İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu // Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik toplusu . – 1998. – № 6. – 1244-1222 s.
1. Araslı H. XVII-XVIII əsrlərdə Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. – B., 1956. – 548 s.
2. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi: II cild (XIX əsrin əvvəllərindən 1917-ci ilə qədər). – B., 1960. – 768 s.
3. Azərbaycanın aşiq və şair qadınları. – B.: Gənclik. – 1991. – 384 s.
4. Əliyev Z.H. Azərbaycan bibliografiyasının tarixi: Dərslük. – BUN. – 2007. – 354 s.
5. Xələfov Ə.T. Orta əsrlər Azərbaycan ədəbi bibliografiyasına dair // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: Elmi-nəzəri və təcrübi jurnal. – B.: BUN, 1997. – №1. – 81-85 s.

6. İsmayılova S.P. Azərbaycanda bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq bibliografiyası (1965-2000-ci illər). – B.: Nurlan. – 2009. – 186 s.
7. Köçərli F. Azərbaycan ədəbiyyatı: I cild. – B., 1997. – 560 s.
8. Köçərli F. Azərbaycan ədəbiyyatı: II cild. – B., 2005. – 464 s.
9. Qasımlı F. XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. – B., 1974. – 450 s.
10. Muradova M. Lütfuli bəy Azər və Azərbaycan ədəbiyyatı. – B., 2001. – 385 s.
11. Muradova M. Sadiq bəy Sadiqinin həyat və yaradıcılığı. – B; 1999. – 128 s.
12. Musalı V. XV-XVII əsr türk təzkirəçiliyi. – B.: Nurlan. – 2007. – 458 s.
13. Müctəhidzadə M.M. Riyazül-Aşiqin. – B.: Azərbaycan. – 1995. – 320 s.
14. Nəvvab M.M. Təzkirəyi-Nəvvab. – B., 1998. – 223 s.
15. Sadiq bəy Sadiqi. Məcməül-xəvvas (tərcümə). – B.: Elm. – 2008. – 344 s.
16. Şirvani S.Ə. Seçilmiş əsərləri. III cild. – B., 2004. – 359 s.
17. Talıbzadə K. XX əsr Azərbaycan ədəbi tənqidi (1905-1917-ci illər). – B.: Azərbaycan. – 1996. – 428 s.
18. Topalova A. Ədəbiyyat tarixinin öyrənilməsində təzkirələrin rolu və Ağa Məhəmməd Müctəhidzadənin "Riyazül-Aşiqin" təzkirəsi. – B.: Elm. – 2001. – 258 s.

S.İsmayılova

The role of commentaries in the information provision of Azerbaijan literarycriticism bibliography Summary

The article explains the comments, which are the primary embryo of bibliographic information as a means of social communication, their history, essence, the role of literary science in the provision of bibliographic information based on factual materials.

Keywords: comment, literaryscience, information provision, commentary activity.

С.Исмаилова

Роль комментариев в информационном обеспечении Азербайджанской литературной библиографии Резюме

В статье разъясняются комментарии, являющиеся первичным зародышем библиографической информации как средства социальной коммуникации, их история, сущность, роль литературоведения в предоставлении библиографической информации на основе фактических материалов.

Ключевые слова: комментарий, литературоведение, предоставление информации, комментаторская деятельность.

Rəyçi: p.ü.f.dok., dosent. N.İ.İsmayılov